

TÓSZEGI ZSUZSANNA

Kőbe vésett múlt – Angkor

Első rész

A khmerek templomvárosa legalább annyira misztikus történetének és a dzsungel halálos szorításából való kiszabadításáról szóló legendáinak, mint amennyire látnivalóinak köszönheti páratlan népszerűségét. Angkor csodálatos gazdagságú, szépséges faragványai, kőbe vésett, fenséges domborműveinek művészi értékei, különleges díszítettségű épületeinek hatalmas méretei messze kiemelik a korabeli civilizációk remekművei közül a világ e legnagyobb szakrális épületegyüttesét. Nem csoda tehát, hogy évről évre mind többen keresik fel Délkelet-Ázsia e kiemelkedő jelentőségű turisztikai célpontját. A templomvárosba áramló tömegek miatt azonban ma már a területért felelősséget viselő, illetve az örökségvédelmet támogató szervezetek egyik legfőbb gondja, hogy miként tudnának egyensúlyt teremteni az Angkorra zúduló turistaáradat által előidézett gondok elhárítása, illetve a fenntartható fejlődést szem előtt tartó érdekek érvényesítése között.

Kambodzsa természeti-vízrajzi adottságai

A terület éghajlatát évezredek óta a száraz és esős évszakok váltakozása határozza meg. Hat hónapig gyakorlatilag nincs csapadék, az év másik felében viszont hatalmas esők zúdulnak a tájra. A terület legfontosabb vízrajzi eleme a Mekong folyó, amely a hajdani Khmer Királyságnak a mai Kambodzsa területére eső, nagy kiterjedésű síkságán egy óriási, különleges tavat alakított ki. A Tonlé Sap nevű tó területe az esős évszakban a 16 ezer négyzetkilométert is elérheti, a száraz évszakban viszont a víz felszíne nagyjából egyhatodára csökken. A tavat egy 150 kilométer hosszú folyó köti össze a Mekonggal. A folyó a száraz évszakban a tó vizét vezeti a Mekongba, a monszun idején viszont a folyásiránya megfordul, és a Mekongban összegyűlő, irdatlan mennyiségű vizet viszi a Tonlé Sapba. A különleges körülmények miatt a legnagyobb kiterjedése idején a tó mintegy 250 kilométer hosszán és 60–70 ki-

lométer szélességben terül el; a vízszintje akár 10 méterrel is magasabb lehet, mint a legalacsonyabb vízállásakor. A víz visszavonulása után a földeket borító termé-

Ta Som kapuzatát már csak a fojtófüge tartja egyben

keny hordalék kiváló feltételeket nyújt a rizstermesztéshez, a tó pedig az édesvízi halakban leggazdagabb élőhely a világon. Az áradás okozta, egyedülálló természeti jelenségnek, illetve páratlanul gazdag élővilágának köszönhetően a Tonlé Sapot és környékét az UNESCO bioszféra övezetté nyilvánította.

Az itt élő khmer népesség nemcsak, hogy kiválóan alkalmazkodott a mostoha természeti adottságokhoz, de a Kr.u. V–IX. században páratlanul magas színvonalú kultúra alapjait rakta le e tájon.

A Khmer Birodalom

Kambodzsa mai állapotát, szívszorító szegénységét látva, nehéz elképzelni, hogy egy évezreddel ezelőtt a Kínai Császárság mellett a Khmer Királyság volt Ázsia második leggazdagabb, leghatalmasabb birodalma. A khmerek elsősorban annak köszönhették jólétüket, hogy zseniális megoldásokkal elterelték a folyók vizét, csatornákat építettek, víztározókat alakítottak ki; a vízszabályozás eredményeként a féléves aszály idején is tudták öntözni a rizsföldeket, amelyeken így évente háromszor-négyszer arathattak. A vidéket kövel burkolt utak, mesterséges tavak és csatornák hálózták be.

A „khmer aranykornak” nevezett időszakban, 802 és 1431 között a Khmer Királyság fővárosa Angkor volt. A szanszkrit eredetű név jelentése: *királylakta város, főváros*.

Az angkori periódusnak is nevezett 630 év történéseiről számos emlék tanúskodik, annak ellenére, hogy sajnálatosan kevés írásos emlék maradt fenn. A korabeli feljegyzések túlnyomó többsége pálmalevélre vagy bőrre íródott, és a romlékony anyag az idők során megsemmisült, kisebb részben a környezeti hatások, nagyobb részben az emberi pusztítások következtében. Szerencsére a kőbe vésett feliratok jelentős része átvészelte az idők viharait, és mivel ezek eleinte szanszkrit, később páli nyelven készültek, ezért a megfejtésük nem okozott gondot.

A lenyűgöző erejű angkori civilizáció az Indiából származó brahmanizmus és buddhizmus tökéletes megtestesülése. A khmerek teremtésmítoszai a földnek a vízből való kiemelkedéséről, a szárazföld és a vizek kettéválásáról szólnak. Indokína lakói minden évben megélték a vízőzont, majd annak lassú visszavonulását. Hitük szerint Siva, a napisten, és Nága, a vizeket felszívó kígyókirály közösen teremtette meg a világot, amelyet a démonok minden évben megtámadnak, el akarnak pusztítani, de az istenek győzedelmeskednek fölöttük, és visszaadják az embereknek a szárazföldet. A vizeket fakasztó monszun, majd az azt felszárító Nap egyaránt az istenek haragjának, illetve jókedvének a megnyilvánulása. A mocsaras, vízjárta, sík területen élő khmerek szemében minden magaslat szent volt, a hegyek az istenek lakóhelyeül szolgáltak, ahová végszükség esetén a lakosság elmenekülhetett a vízőzón elől. [1]

A természeti jelenségek ciklikus váltakozása határozta meg az ősi khmer civilizáció hiedelemvilágát, amelyet a tökéletességig kidolgozva képeztek le a templomvárosok építése során. Az épületegyütteseket a világtengert jelképező vízmedence veszi körül; a kőből épült teraszok a vízből kiemelkedő szárazföldet jelképezik. A lépcsőzetesen kialakított teraszok szintje fokról fokra magasabb: míg végül elérünk a középpontban álló toronyig, amely az istenek lakóhelyeül szolgáló szent Méru-hegyet szimbolizálja.

Angkor, a Khmer Birodalom adminisztratív és vallási központja

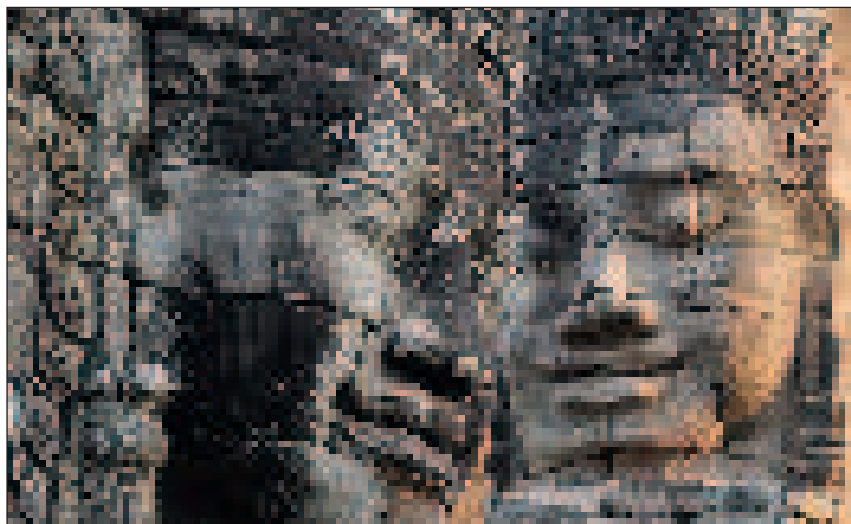
A korabeli khmer uralkodók jól szervezett gazdaságot és államigazgatást alakítottak ki országukban. Az általuk építtetett templomegyüttesek mindegyikéhez külön könyvtárépület tartozott: itt tárolták a szent könyveket, a hivatalos feljegyzéseket. A kéziratok – ahogy a fából készült paloták, épületek – az enyészetté váltak. Egy korabeli feljegyzés azonban fennmaradt. *Chou Ta-Kuan* kínai követ a XIII. század legvégén csaknem egy évet töltött Angkorban, ahol szorgalmasan leírta a látottakat, tapasztaltakat. Az ő jegyzeteinek hála, hű képet kaphatunk a khmer főváros nyüzsgő életéről. [2]

Angkor körzete több mint hat évszázadon át volt a Khmer Királyság központja, amelyet a legjelentősebb uralkodók szinte egymással versengve fejlesztettek lenyűgöző méretű és fejlettségű hatalmi központtá. Az idők folyamán több központot alakítottak ki, miután az egymást követő, önnönmagukat istenkirálynak tekintő uralkodók saját dicsőségük hirdetésére új és új templomokat, palotákat emeltek.

A virágzó nagyváros – amelynek területe egyes vélemények szerint elérhette, vagy akár meg is haladhatta az ezer négyzetkilométert [3] – sok ezernyi házában 1–1,5 millió lakos élhetett. 900 és 1100 között Angkor a világ legnépesebb települése volt; lélekszáma meghaladta az ókori Róma lakosainak a számát. [4]

A legújabb kutatások fényében a korábban megállapított adatokat nem tekinthetjük véglegesnek. A területet hosszú évek óta az aktív távérzékelési technológia (*Light Detection and Ranging – LIDAR*) bevetésével kutató *Damian Evans* 2016 júniusában tette közzé az utóbbi években szisztematikusan zajló légi feltárás eredményét, melynek köszön-

A legdíszesebb templom, Bantejszrei kőcsipkái

Bajon arcs tornyai Angkorthomban

hetően egy eddig nem ismert, a dzsungel által rejtett, monumentális város körvonalai rajzolódtak ki a számítógépek képernyőin. *Damian Evans* szerint lehetséges, hogy az újonnan fölfedezett város kifinomult vízgazdálkodási rendszere az angkori periódusnál több száz évvel korábban épült ki. [5]

A Khmer Birodalom hatalmának bő fél évezrede alatt közel negyven király uralkodott a hatalmas terület fölött. Az utókor azokat a királyokat tartja számon, akik számottevő építkezéseikkel hozzájárultak Angkor bővítéséhez. Volt sok olyan uralkodó, aki jóformán csak élvezte az elődök által létrehozott pompás épületeket, de maga nem tett hozzá sok újat. Néhány istenkirály azonban a saját világképére formált, meghatározó jelentőségű építkezésekkel – melyek közül a legismertebbek: *Angkorvat, Angkorthom, Ta Prohm, Preah Khan* – beírta nevét a világ emlékezetébe. [6]

A Khmer Birodalom aranykorának nevezett korszak első uralkodója *II. Dzsajavarman*, aki sikerrel egyesítette a kis, elszigetelt fejedelemségeket, majd három várost is alapított – köztük *Angkorthomot*. Az angkori korszak jelentős királyai között tartják számon *I. Szurjavarmant*, aki sikeres harcokat vívott a környező birodalmakkal. A csaknem fél évszázadon át, 1002–1050 között uralkodó király idején érte el a Khmer Királyság a legnagyobb földrajzi kiterjedését.

Vitathatatlanul a két legnagyobb építtető *II. Szurjavarman* és *VII. Dzsajavarman* volt. Mindketten hosszú ideig ültek a trónon, így a királyi székhelyek és a templomok építése során keresztül tudták vinni akarataikat. A győzelmes hadjáratok mellett sikereik csúcspontját jelentette az általuk elképzelt építmények elkészülte.

Az angkori korszak 630 éve alatt a khmerek jó néhány alkalommal alulmaradtak a szomszédos népekkel szinte szünet nélkül vívott harcokban; három ízben több évre megszállták az országot a csampa, majd a sziámi katonák.

A Khmer Királyság virágzása a XV. század közepéig, a sziámi thaiok sikeres ostromáig tartott. Nem sokkal később a birodalom, és vele együtt a főváros pusztulását betetőzte a khmer seregek fölött végső győzelmet arató thaiok fékevesztett tombolása: a fából készült épületeket porig égették, az aranszobrokat beolvasztották, a lakosságot rablancra fűzve elhurcolták.

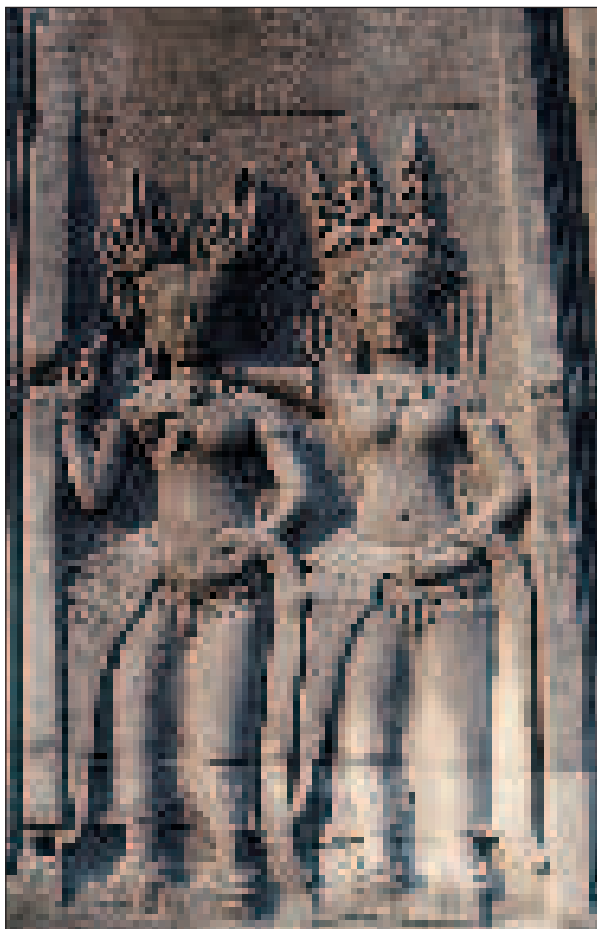
A kifosztott, csaknem teljesen elnéptelenedett Angkor területét lassan visszavette az addig kordában tartott dzsungel. Az óriás fügefák légyökei halálos szorításukkal fonták be a köveket. A korábban hajszálpontosan összeillesztett homokkőelemekből gondosan felépített falak, boltozatok jó része összeomlott, más részét viszont éppen a fák tartják össze. Ha a hatalmasra megnövő fák elszáradnak és ledőlnek, velük együtt omlanak össze a falak, kapuzatok.

Angkorvat, az isteneket ringató hajó

Főként a királyi székhely főtemploma, *Angkorvat* zseniális építetőkjeként maradt fenn a művészetszeretetről és tudomány iránti érdeklődéséről híres *II. Szurjavarman* neve, aki csaknem négy évtizedes uralkodása alatt sok győztes csatát vívott. A *Nap Védelmezője* nevet viselő, 1113-ban trónra lépett király a hindu *Visnu* isten dicsőségére emeltette Angkorvatot. A méreteivel is lenyűgöző vallási épületegyüttes arra hivatott, hogy átjárót teremtsen a túlvilági mennyországba, így biztosítva az uralkodó számára a földi léte utáni halhatatlanságot. E célt szolgálta – többek között – a szent Méru-hegyet, valamint társhegyeit szimbolizáló öt torony, illetve a középső torony alatt kialakított halotti kamra, ahol az istenkirály hamvai örök nyughelyükre lettek.

Arányosságánál, díszítettségénél, áttekinthetőségénél fogva Angkorvat valamennyi khmer építménynél tökéletesebb. Téglalap alakú, hatalmas vízmedence veszi körül; a vízfelületen tükröződő tornyok lát képe Angkor szimbólumává vált. A főbejárat-hoz a meditáció útjának nevezett, mintegy kétszáz méter hosszú hídon keresztül lehet eljutni.

A fennmaradt adatok alapján a királyi székhely főtemplomát 35 éven át építették. A számítások szerint a templomegyüttesbe 5 millió tonna, egyenként másfél tonnás homokkővet építettek be, amelyeket vízi úton szállítottak a *Kulen-hegység* köfjeitőiből a helyszínre. Az eredeti útvonalat nemrég

Két mennyei táncosnő a sok ezer közül

fedették föl a *Waseda Egyetem* kutatói, akik műholdfelvételek elemzésével bizonyították be, hogy az egykoron e célra kiépített, 34 kilométer hosszú csatornák a *Kulen-hegység* lábától vezettek Angkorig. [6] A hatalmas munkában mintegy 300 ezer ember és 6 ezer elefánt vett részt. Az építkezésre for-

dított időnek nagyjából a fele a kőfaragványok készítésével, majd azok arannyal való burkolásával telt el.

II. Szurjavarman király szándéka egybecsengett a templomépítőkével: a magával ragadó, kolosszális építmény célja a mennyország földre hozatala volt. Csak ámulattal adózhatunk az építkezésben részt vevő emberek előtt, akiknek szélsőséges időjárási körülmények közepette, egy mocsaras területre kellett a kötömböket lerakniuk.

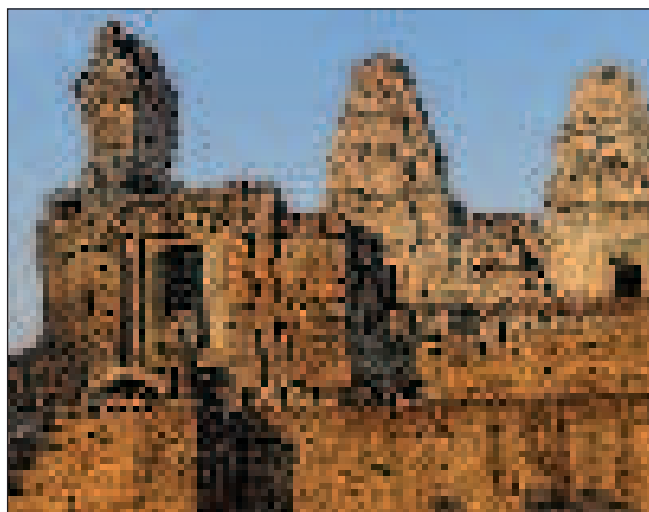
A tervezők zsenialitását dicséri, hogy Angkorvat – és a területen található sok száz további templom – mind a mai napig fennmaradt. Ezt az építészeti bravúrt azzal érték el, hogy az elmoszarusodott talaj egy részét kitermelték, a helyét homokkal töltötték föl. A víztározóval körülvett, sok millió tonnás, mennyei építmény – mint egy óriási hajó – szinte úszik a vastag homokágyon...

Angkorvat belső tereit egy öszszességében több kilométer hosszú galériásor keretezi; a falon végestelen végig kőbe vésett jelenetsorok láthatók. A galériákat az egyik oldalon kifelé nyitott oszlopsor határolja, így természetes megvilágításban lehet gyönyörködni a földkerekség leghosszabb, kőfaragványok alkotta „képregényében”. A khmerek hihetetlen gazdag képzelőereje nyilvánul meg a reliefeken: a domborművek láttatják velünk a világ teremtésének legendáját, az istenek egymással vívott küzdelmeit, az emberek között zajló harcokat, a hétköznapi történéseit. Megelevenedik előttünk a korabeli királyi udvar élete, látjuk a hatalma csúcán álló

A dísztribünt díszítő elefántok Angkorthomban

A Keleti Mebon tornyai és a kaput őrző oroszlánok

Az uralkodót fogadják az alattvalói – részlet a világ leghosszabb faragott „képregényéből” (A szerző felvételei)

uralkodót, amint seregeit győztes csatákra vezeti, majd amikor a palotájában megpihenve élvezi a Nyolcadik Paradicsom gyönyöreit.

Az Angkorban látható domborművek két típusba sorolhatók: a galériák falát a néhány milliméter/centiméter mélységben kivéssett mély-reliefek alkotta, több méter magas ’képregény-folyamok’ díszítik, másutt viszont magas-relief technikával készült domborművek láthatók. Ez utóbbiak közé tartoznak az *apszarák*, *dévaták* szobrai a templomok falán. Az égi táncosnők rejtelmes mosolya, varázslatos kézmozdulatai, nőies domborúatai a ma emberét is lenyűgözik.

A lótszékelyhet formázó, 65 méter magas kőtoronyba meredek, igen magas lépcsőkön lehet feljutni. Úgy hírlík, a király annak idején minden este fölment a szentélybe – alattvalói előtt ezzel is bizonyítva kiváló erőnlétét. A mai turisták kedvéért azonban az eredeti kőlépcsők fölé egy sokkal könnyebben járható, korlátokkal megerősített fálépcsőt emeltek, amelyen a földényben

egymás sarkát tapossák az emberek.

Angkorthom rejtelmes mosolyú szobrai

Az utolsó nagy khmer uralkodó, *VII. Dzsajavarman* – aki szakított a bráhmánizmussal, és a mahájána buddhizmust tette államvallássá – közel négy évtizedig, 1181-től cca. 1220-ig állt a birodalom élén. A királyi székhelyet ő tette át Angkorthomba. A nevéhez több építkezés fűződik, mint az összes többi királyéhoz együttrve: parancsára nemcsak templomokat, hanem száznál több kórházat, számos iskolát és vendégfogadót, továbbá utakat, hidakat építettek.

Angkorthom a khmerek által elképzelt univerzum kicsinyített mása. A város szerkezete hűen tükrözi a világmindenséget: a vizesárok a világoceán megfelelője, a városfal a világot körbevevő falat jelképezi, a keresztirányú tengelyek középpontjában álló Bajon templom a szent Méru-hegyet szimbolizálja. Bajon 54 tornya emberi ar-

cokat formál: a 23 méter magas tornyokról egyes vélemények szerint *Avalokitésvara* bódhiszattva, mások szerint VII. Dzsajavarman sziklából faragott arcmásai (szám szerint 216) tekintenek a négy égtáj felé. Felejthetetlen látványt nyújt a gigantikus méretű szobrok titokzatos arckifejezése, sejtelmes, időtlen mosolya.

A Bajon templom udvarát körbevevő külső folyosón is csodálatos szépségű domborművek sorakoznak. A kőbe vésett jeleneteken a király, a főurak, a táncosnők mellett az egyszerű emberek hétköznapjait, környezetét is megörökítették.

Angkorthom lenyűgöző látnivalói közé tartozik az *Elefánt terasz* és a *Leprás király terasza*, amelyek kőfaragványainak változatosságával, szépségével nem lehet betelni.

A trónra közel 60 éves korában lépett VII. Dzsajavarman szép kort ért meg; számos alkalommal nézhette az Elefánt teraszról győztes seregei felvonulását. Újabban azonban egyre erősödik az a vélemény, hogy a ’Nagy Építőnek’ a földi mennyország megteremtésére vonatkozó törekvései olyan hatalmas gazdasági-társadalmi erőforrásokat kötöttek le, hogy végső soron ezzel Angkor összeomlását idézte elő. *

Irodalom

- [1] Csák Erika: Angkor elsüllyedt világa. Budapest : Kossuth, 2006. 18. o.
- [2] Csou Ta-kuan feljegyzései – Ecsedy Ildikó fordításában – olvashatók Jelen János és Hegyi Gábor: Angkor és a khmerek című könyvében (megjelent Budapesten, 1991-ben)
- [3] A kutatások lézerszkenneres letapogatással (LiDAR) folytak. Forrás: Sokkal nagyobb volt Angkor területe. In: *Múlt-kor*. 2013. július 10. http://mult-kor.hu/20130710_sokkal_nagyobb_volt_angkor_terulete
- [4] A városfejletés történelmi folyamatai, sajátosságai. In: *Általános társadalomföldrajz I-II*. Budapest : Dialóg Campus Kiadó, 2014. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Toth_Jozsef_Altalanos_tarsadalomfoldrajz_I_II/ch07s02.html
- [5] Andrews, Travis M.: New technology reveals cities hidden in Cambodian vegetation for hundreds of years. In: *The Washington Post*, June 13, 2016. <https://www.washingtonpost.com/news/morning-mix/wp/2016/06/13/new-technology-reveals-cities-hidden-in-cambodian-vegetation-for-thousands-of-years/>
- [6] Angkor. UNESCO World Heritage. <http://whc.unesco.org/en/list/668>
- [7] Sokkal rövidebb útvonalon szállították Angkorvat köveit. In: *Múlt-kor*, 2012. október 25. http://mult-kor.hu/20121025_sokkal_rovidebb_utvonalon_szallitottak_angkorvat_koveit

Művészi szépségű homokkő-faragvány

